

Prava djece s invaliditetom – prava djece s problemima mentalnog zdravlja

/ The Rights of Children with Disabilities – the Rights of Children with Problems of Mental Health

Branka Rešetar

Sveučilište u Osijeku, Pravni fakultet, Katedra za obiteljsko pravo, Osijek, Hrvatska

/ University of Osijek, Faculty of Law, Chair of Family Law, Osijek, Croatia

Najugroženiji pojedinci u društvu su djeca i osobe s invaliditetom kojima je potrebna posebna zaštita društva. Kad se ove dvije kategorije osoba spoje u jednu govorimo o najranjivijoj skupini društva - djeci s invaliditetom. Djeca s invaliditetom se u (međunarodno) pravnoj terminologiji definiraju kao djeca s tjelesnim i psihičkim poteškoćama u razvoju, kojima se Ustavom RH i Konvencijom o pravima djeteta jamči pravo na dostojanstven život u uvjetima koji razvijaju djetetovu samostalnost i aktivno sudjelovanje u zajednici, te na posebnu njegu, pomoć i zaštitu, kako od strane roditelja tako i od strane države. Djeca s poteškoćama u razvoju posebno uživaju pravo na školovanje, zdravstvenu njegu i rehabilitaciju u svrhu društvene integracije i individualnog razvoja. Jednako se tako Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom djeci s poteškoćama u razvoju jamči posebna zaštita, sva ljudska prava i temeljne slobode jednako kao i svakom drugom djetetu. Dužnost je svake države koja je potpisala navedene međunarodne ugovore, pa tako i RH, ispuniti preuzete obveze. Ovaj rad prikazuje temeljna prava koja su djeci s poteškoćama u razvoju zajamčena na međunarodnoj i nacionalnoj razini, ocjene međunarodnih institucija o ostvarivanju ovih prava u RH.

/ The most vulnerable individuals in society are children and people with disabilities who need special protection from the society. When these two categories are merged together, we are talking about the most vulnerable groups in society – children with disabilities. In the (international) legal terminology, children with disabilities are defined as children with physical and mental disabilities, to which the Constitution of the Republic of Croatia and the Convention on the Rights of the Child guarantees the right to a decent life, in conditions that develop the child's independence and active participation in the community, and special care, assistance and protection, both by parents and by the state. Children with developmental disabilities have the right to education, health care and rehabilitation for the purpose of social integration and individual development, like all others.

Likewise, the „Convention on the Rights of Persons with Disabilities“ guarantees special protection of all human rights and fundamental freedoms to children with disabilities as well as any other child.

It is the duty of every country that has signed the international agreements, including the Republic of Croatia, to fulfil their commitments. This work presents fundamental rights which children with disabilities are guaranteed at the international and national level, assessments of international institutions on the exercise of these rights in the Republic of Croatia.

ADRESA ZA DOPISIVANJE:

Izv. prof. dr. sc. Branka Rešetar
Katedra za obiteljsko pravo
Pravni fakultet u Osijeku
Stjepana Radića 13
31 000 Osijek, Hrvatska
E-pošta: branka.resetar@pravos.hr

KLJUČNE RIJEČI / KEY WORDS:

Djeca / *Children*
Invaliditet / *Disability*
Duševne smetnje / *Mental disability*
Pravo / *Law*
Zaštita / *The right to protection*
Inkluzija / *Inclusion*
Obrazovanje / *Education*

UVOD

Globalni podatci Odbora za prava djece pokazuju da je 500-650 milijuna osoba s invaliditetom, od kojih se procjenjuje da se 10 % (oko 150 milijuna) odnosi na djecu, pri čemu više od 80 % djece s invaliditetom žive u zemljama u razvoju (1). Prema novijim podacima UNICEF-a iz 2013. godine 93 milijuna djece ili svako dvadeseto dijete u dobi do četrnaest godina u svijetu živi s nekim oblikom umjerene ili teže teškoće u razvoju (2). U Hrvatski registar osoba s invaliditetom upisano je 510.274 osoba (tj. 12 % od ukupnog broja stanovnika), od čega se 6,5 % odnosi na djecu u dobi od 0 do 18 godina (tj. 34.037 djece s invaliditetom) (2).

Djeca s invaliditetom su nesporno najranjiviji članovi društva, kojima je nužna višestruka pravna zaštita u svim sferama života. S jedne strane djeca su sama po sebi ranjiva zbog svoje dobi, nesposobnosti skrbiti se o sebi, fizičke i psihičke nerazvijenosti, te emocionalne i obrazovne nezrelosti, što ih čini potpuno ili djelomično ovisnima o odraslim osobama (3). S druge strane istraživanja pokazuju da se gotovo sva prava djece s invaliditetom krše znatno češće za razliku od kršenja prava njihovih zdravih vršnjaka. Tako djeca s invaliditetom češće od svojih zdravih vršnjaka žive u institucijama, odvojeno od svojih roditelja i obitelji, gdje češće obolijevaju i umiru, više su izložena nasilju, zanemarivanju i zlostavljanju, češće

doživljavaju tjelesne povrede i žrtve su prometnih nezgoda, a izostanak osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja je također češći, što im umanjuje izgleda za zapošljavanje, te povećava rizike za siromaštvo. Djeca i odrasle osobe izložene siromaštvu u povećanom su riziku od psihosocijalnih i emocionalnih poteškoća koje utječu na pothranjenost, slabo zdravlje i nestimulativno okruženje, pa se često ističe kako je siromaštvo istovremeno posljedica i uzrok invaliditeta (2)!

Za proučavanje prava djece s invaliditetom, kako u međunarodnom tako i u nacionalnom kontekstu, već na prvi pogled nailazimo na neujednačene pravne termine: tjelesno i duševno oštećeno dijete, dijete s teškoćama u duševnom i tjelesnom razvoju, dijete s duševnim smetnjama, dijete s teškim oštećenjem zdravlja, dijete s teškoćama u razvoju i dijete s invaliditetom (u službenim tekstovima na engleskom jeziku koristi se izraz „*children with disabilities*“, što u hrvatskom prijevodu znači „djeca s invaliditetom“) (2-6). Uzimajući u obzir suvremenu globalno prihvaćenu međunarodnopravnu definiciju osoba (djece) s invaliditetom prema kojoj je riječ o „*osobama koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja ...*“, u ovom će se radu koristiti izraz prava djece s invaliditetom kojoj kategoriji pripadaju i djeca s problemima mentalnog zdravlja (članak 1. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom: „Osobe s inva-

6 liditytom su one osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprečavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima“) (6).

Cilj je ovoga rada upoznati se s povijesno-pravnim razvojem specifične međunarodnopravne zaštite prava djece s invaliditetom, prikazati najviše pravne izvore prava djece s invaliditetom i recentnu međunarodnu ocjenu stanja njihovih prava u Republici Hrvatskoj te zaključno istaknuti međunarodne obveze u pogledu zaštite prava djece s invaliditetom, koje je Republika Hrvatska dužna ispuniti (7).

Razvoj međunarodnopravne zaštite djece s invaliditetom

Premda je UN Konvencija o pravima djeteta, stupivši na snagu 2. 9. 1990. godine, bila prvi međunarodni dokument koji je izričito regulirao prava djece s invaliditetom, povrede njihovih prava nastavile su se i dalje događati u godinama koje su slijedile. Međutim, povrede njihovih prava su većinom ostajale prikrivene u usporedbi s povredama prava djece bez invaliditeta zbog čega se djeca s invaliditetom često nazivaju „nevidljivom djecom“, a njihova prava „nevidljivim pravima.“ Razlog tome je i povijesna percepcija općenito osoba s invaliditetom kao objekata milosrđa i primatelja socijalnih usluga, a ne kao osoba koje uživaju sva prava jednako kao i sve druge osobe. Kad se radi o djeci s invaliditetom, ovakav je pristup još izraženiji (u hrvatskoj literaturi termin „nevidljiva djeca“) (8,9).

Godine 1994. UN-ov Odbor za ekonomska, socijalna i kulturalna prava je u Općem komentaru (br. 5) o osobama s invaliditetom konstatirao da se ozbiljne posljedice diskriminacije osoba s invaliditetom najbolje vide u području obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, prava na kulturu te pristupa javnim servisima. Iste

godine je UN prvi put imenovao Posebnog izvjestitelja za osobe s invaliditetom čija je obveza nadzirati provedbu Standarda za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom i promicanje prava osoba s invaliditetom u svijetu. Nekoliko godina kasnije, 6. 10. 1997. godine, Odbor za prava djece je intenzivno raspravljao o pravima djece s invaliditetom te usvojio niz preporuka temeljem kojih je 2006. godine donesen Opći komentar o pravima djece s invaliditetom, u kojem će se tumačenje prava djece s invaliditetom prema UN Konvenciji o pravima djece uskladiti s UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom (1).

Ovome je prethodila analiza izvješća država stranaka UN Konvencija o pravima djeteta, u kojoj je Odbor za prava djece sistematizirao informacije o povredama prava djece s invaliditetom, koje se u svijetu kreću od blažih oblika povreda poput isključivanja djece iz postupaka donošenja odluka koje se odnose na njih, do vrlo teških povreda prava djece s invaliditetom uključujući i ubijanje djece s invaliditetom u nerazvijenim zemljama. Jedan od zaključaka odnosio se na siromaštvo kako djece s invaliditetom tako i njihovih obitelji, što je često kako uzrok, tako i posljedica invaliditeta. Odbor za prava djece je naglasio kako djeca s invaliditetom za potpuno ostvarivanje svojih prava imaju ozbiljne poteškoće koje su uzrokovane svladavanjem različitih ograničenja, pri čemu se ove poteškoće ne odnose na invaliditet sam po sebi, već na kombinaciju svakodnevnih ograničenja u društvu, kulturi, promjeni stajališta i fizičkim ograničenjima s kojima se suočavaju (1).

Nakon trideset godina aktivizma za prava osoba s invaliditetom i više od tri godine intenzivnog pregovaranja, UN je 2006. godine donio Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom koja je u okvirima opće zaštite prava osoba s invaliditetom pokušala ispraviti i nadopuniti nedostatke UN Konvencije o pravima djeteta u području zaštite prava djece s invalidite-

tom. Proces donošenja UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom bio je obilježen sudjelovanjem osoba s invaliditetom, te niza organizacija koje štite njihova prava, kao i međunarodne organizacije *Save the children* čiji je cilj bio pojačati u javnosti vidljivost djece s invaliditetom, kao i njihovu poziciju nositelja prava, a ne objekata milosrđa i klijenata socijalnih usluga (8).

Temeljni koncept izrade Konvencije o pravima osoba s invaliditetom bila je promjena paradigme u definiranju osoba s invaliditetom, na način da osobe (i djeca) s invaliditetom više nisu objekt milosrđa i socijalni slučajevi, već odrasli ljudi, odnosno djeca koja imaju pravo uživati sva ljudska, odnosno dječja prava. Umjesto tradicionalnog fokusiranja na zdravstvene probleme osobe s invaliditetom, suvremeni međunarodnopravni pristup osobama s invaliditetom fokusira se na ljudska prava inzistirajući na njihovoj potpunoj uključenosti i participaciji u društvu. Drugim riječima, suvremeni društveni koncept definiranja osoba s invaliditetom ne vidi problem u tjelesnim, osjetilnim, intelektualnim ili drugim poteškoćama medicinske naravi, već u svakoj prepriki koja osobe (djecu) s invaliditetom ograničava u uživanju temeljnih ljudskih prava na jednakoj osnovi kao i svaka druga odrasla osoba ili dijete. Suvremeno društvo osobe (djecu) s invaliditetom ne smije percipirati kao pacijente, već kao osobe koje imaju sva ljudska prava koja često ne mogu ostvariti zbog ograničenja na koja nailaze u društvu i okolini u kojoj žive (8,10-12).

U kontekstu hrvatske pravne literature Milas Klarić navedenu promjenu paradigme u pristupu osobama s invaliditetom opisuje kao potpunu uključenost osoba s invaliditetom u društvo različitosti umjesto njihove diskriminacije zbog različitosti, ističući da osobe s invaliditetom u društvu moraju sudjelovati ravnopravno kao punopravni članovi društva. Cilj ovakvog pristupa jest shvaćanje invalidi-

teta kao dijela ljudske raznolikosti, a zadaća je međunarodnih instrumenata jamčiti ostvarivanje prava osoba s invaliditetom s ciljem suzbijanja stereotipa, predrasuda i štetnih postupaka prema njima (7).

Opisane recentne promjene u pristupu pravima odraslih osoba s invaliditetom odražavaju se i na promjene u pristupu djece s invaliditetom u različitim pravnim izvorima, koji će biti prikazani i analizirani u narednom poglavlju.

Ustavnopravni i međunarodnopravni izvori pravne zaštite djece s invaliditetom

Pravni sustav jedne države definira se kao ukupnost normi i akata koji su razvrstani prema kriteriju pravne snage. Sistematizacija u pravnom sustavu je hijerarhijske prirode koja podsjeća na piramidu na čijem su vrhu ustav i zakoni, a ispod njih slijede ostali akti (npr. pravilnici, odluke i naputci ministarstava i slično). Sukladno hijerarhiji pravnih propisa niže pravne norme moraju biti sadržajno usklađene s višim pravnim normama što se izražava u temeljnom pravnom načelu ustavnosti i zakonitosti (13).

Međunarodni ugovori koje je Republika Hrvatska potpisala i potvrdila dio su unutarnjeg pravnog poretka Republike Hrvatske, a po pravnoj su snazi iznad zakona (2).

U kontekstu teme ovog rada o pravima djece s invaliditetom to znači da svaki akt kojim se uređuju prava ili postupanja prema djeci (s invaliditetom) moraju biti u skladu s normama Ustava i međunarodnih ugovora koji su po svojoj pravnoj snazi iznad njih (primjerice, svi zakoni, pravilnici, upravne odluke ministarstava, lokalnih tijela ili ravnateljstava u Republici Hrvatskoj koji uređuju područje odgoja i obrazovanja, zdravstva, zaštite pacijenata, zaštite osoba s duševnim smetnjama, zaštite osoba s invaliditetom, obiteljskih odnosa, socijalne skrbi, kulture, sporta, pravosuđa i dr. moraju biti u skladu s pravima djece s invaliditetom

8 koja se jamče Ustavom, UN Konvencijom o pravima djece i UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom).

Nakon uvodnog upoznavanja s hijerarhijom pravnih normi i značenjem načela zakonitosti i ustavnosti prikazat ćemo ustavnopravne (Ustav RH) i međunarodnopravne izvore prava djece s invaliditetom u Republici Hrvatskoj (UN Konvencijom o pravima djece i UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom).

Ustav Republike Hrvatske

Ustavnopravna zaštita djeci s invaliditetom jamči se odredbom prema kojoj „*tjelesno i duševno oštećeno i socijalno zapušteno dijete ima pravo na osobitu njegu, obrazovanje i skrb*“ (2).

Ovo ustavnopravno jamstvo sadržano je u dijelu Ustava kojim se uređuju socijalna prava koja su temelj socijalne države koja počiva na načelu socijalne sigurnosti, osiguranju građana od ekonomske propasti, socijalnoj pravdi i socijalnim mogućnostima. Autori hrvatskog ustavnog prava se u komentarima ove ustavne odredbe pozivaju na zakon kojim se uređuju pitanja socijalne skrbi (14,15). Međutim, kako Zakon o socijalnoj skrbi primarno uređuje pitanje pružanja pomoći socijalno ugroženim osobama, kao i osobama u nepovoljnim osobnim ili obiteljskim odnosima, u današnjim okolnostima je moguće propitkivati usklađenost navedenog ustavnopravnog tumačenja sa suvremenim međunarodnopravnim pristupom pravima djece s invaliditetom prema UN Konvenciji o pravima djeteta i UN Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom (16).

Prava djece s invaliditetom u UN Konvenciji o pravima djece

Dvije ključne odredbe UN Konvencije o pravima djece odnose se na prava djece s invaliditetom: a) pravo djece s invaliditetom ne biti

diskriminirana na bilo koji način u ostvarivanju svih dječjih prava (čl. 2.) i b) pravo djece s invaliditetom na ispunjen i dostojan život u uvjetima koji mu jamče dostojanstvo, promiču samopouzdanje i olakšavaju aktivno sudjelovanje u zajednici (čl. 23.).

Države potpisnice UN Konvencije o pravima djece su se obvezale poduzeti mjere kojima će se prevenirati svaki oblik diskriminacije djece temeljem invaliditeta. Analize i istraživanja su pokazali da djeca s invaliditetom u mnogim slučajevima doživljavaju višestruku diskriminaciju zbog kombinacije faktora koja ih čini još ranjivijima, poput djevojčica s invaliditetom ili djece s invaliditetom u ruralnim sredinama. Diskriminacija djece s invaliditetom se događa u različitim aspektima njihovog života i razvoja: diskriminacija u društvu, stigma koja dovodi do marginaliziranosti i isključenosti iz društva, izloženost psihičkom i fizičkom nasilju. Upravo takva diskriminacija dovodi do izostanka redovnog obrazovanja djece s invaliditetom, a potom i izostanka zaposlenja. Društvena stigma, strahovi, prezaštićenost, negativan pristup, predrasude, zablude o djeci s invaliditetom prisutni su u mnogim sredinama zbog čega ova djeca često bivaju potpuno isključena iz društva i otuđena od svojih vršnjaka (1).

Stoga Odbor za prava djece nalaže svim državama članicama: 1. da preveniraju i eliminiraju sve oblike diskriminacije djece s invaliditetom i da izričito zabrane diskriminaciju djece zbog invaliditeta ustavom ili zakonom; 2. da predvide učinkovita pravna sredstva u slučaju kršenja prava djece s invaliditetom tako da djeca, njihovi roditelji ili druge osobe koje skrb o djeci budu upoznati s pravnim sredstvima i 3. da različitim edukativnim kampanjama pojačaju javnu svijest o pravima djece s invaliditetom s ciljem prevencije i eliminacije njihove diskriminacije u društvu. Odbor za prava djece ujedno nalaže državama članicama da posebnu pozornost obrate zaštiti djevojčica s

invaliditetom imajući u vidu njihovu pojačanu ranjivost (1).

Druga ključna odredba u odnosu na prava djece s invaliditetom sadržana je u članku 23. stavak 1. UN Konvencije o pravima djece kojom se djeci s invaliditetom jamči pravo na ispunjen i dostojan život u uvjetima koji mu osiguravaju dostojanstvo, promiču samopouzdanje i olakšavaju aktivno sudjelovanje u zajednici. Cilj ove odredbe jest potpuno uključivanje djece s invaliditetom u društvo i to primarno u području obrazovanja i zdravlja.

Nadalje, istom odredbom članka 23. stavak 2. UN Konvencije o pravima djece sve države potpisnice, pa tako i Republika Hrvatska, priznaju djetetu s invaliditetom pravo na posebnu skrb te mu jamče (kao i osobama koje skrbe o djetetu) da će poticati i osiguravati pomoć primjerenu zdravlju djeteta i okolnostima u kojima dijete živi s roditeljima ili drugim osobama koje o njemu skrbe, ako se takva pomoć zahtijeva, i u skladu s raspoloživim sredstvima države.

Pomoć koju država jamči djetetu s invaliditetom kao i onima koji o djetetu skrbe temeljem članka 23. stavak 3. Konvencije o pravima djeteta trebala bi biti besplatna, te osmišljena tako da djetetu osigura učinkoviti pristup obrazovanju, strukovnoj izobrazbi, zdravstvenim i rehabilitacijskim uslugama, pripremi za zapošljavanje i mogućnostima rasonode, na način koji mu omogućuje puno uključivanje u zajednicu i osobni razvoj, uključujući njegov kulturni i duhovni napredak.

Odbor za prava djece stoga nalaže državam članicama: 1. da pružaju stručnu pomoć i potporu djeci s invaliditetom te osobama koje o njima skrbe i to po mogućnosti besplatno i 2. da omoguće djeci s invaliditetom slobodan pristup obrazovanju, strukovnoj izobrazbi, zdravstvenim i rehabilitacijskim uslugama, pripremi za zapošljavanje i mogućnostima rasonode (1).

U pogledu navedenih prava djeteta s invaliditetom iz članka 23. UN Konvencije o pravima

djeteta, kritičari ističu problem pristupa kakav je prevladavao u vrijeme njezinog donošenja. Na djecu s invaliditetom gledalo se kao na djecu s posebnim potrebama i korisnike socijalnih usluga, a ne kao subjekte - nositelje temeljnih ljudskih prava (prava svakog djeteta). Osim toga općenito se socijalna država i socijalna prava shvaćaju kao prekomjerni teret za većinu država, pa tako i socijalna prava djece s invaliditetom iz članka 23. Konvencije o pravima djeteta, koja se djeci jamče „*ovisno o raspoloživim sredstvima*“ (8).

Drugi problem u ostvarivanju prava djece s invaliditetom u praksi odnosi se na odbijanje roditelja tražiti pomoć i potporu na koju dijete ima pravo, jer prije svega odbijaju svrstavanje svog djeteta u skupinu djece s invaliditetom zbog čega u nerazvijenim zemljama mnoga djeca s invaliditetom nisu ni registrirana, pa ostaju zaključana u kućama kao „nevidljiva djeca“ kojima je onemogućeno ostvarivati svoja prava (8). Napokon, paradoksnost je da je poseban problem u ostvarivanju prava djece s invaliditetom prema UN Konvenciji o pravima djece, upravo načelo zabrane diskriminacije. Naime, načelo zabrane diskriminacije prema međunarodnom pravu iznimno dopušta različiti tretman određenih osoba temeljeći ga na kriterijima razmjernosti, objektivnosti i svrhe propisane zakonom. Ova iznimka od načela zabrane diskriminacije se na žalost najčešće koristi upravo kad se radi o djeci s invaliditetom dopuštajući ozakonjenje njihove diskriminacije i segregacije u društvu! Područja u kojima se različito postupanje prema djeci s invaliditetom opravdava iznimkom od načela zabrane diskriminacije su najčešće područje obrazovanja i sterilizacije djevojčica s invaliditetom na zahtjev njihovih roditelja ili skrbnika, dok istovremeno njihove vršnjakinje nisu izložene ovom invazivnom medicinskom postupku (8).

Ključan zaokret u pristupu pravima djece s invaliditetom donijela je UN Konvencija o pra-

vima osoba s invaliditetom prema kojoj djeca s invaliditetom u 21. stoljeću nisu više „*djeca s posebnim potrebama*“, već djeca s jednakim pravima kakva uživaju i njihovi zdravi vršnjaci.

Za razliku od UN Konvencije o pravima djeteta koja djeci s invaliditetom i njihovim roditeljima jamči ostvarivanje posebnih socijalnih prava i to „*ovisno o raspoloživim sredstvima*“ države, UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom izričito obvezuje države stranke (pa tako i Republiku Hrvatsku) da djeci s invaliditetom omogući uživanje svih ljudskih i dječjih prava jednako kao što ih uživaju i djeca bez invaliditeta (11,12).

Prava djece s invaliditetom u UN Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom

Osobe s invaliditetom prema UN Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom definiraju se kao osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama (6).

Ova se definicija odnosi i na djecu s teškoćama u razvoju kojima se priznaje pravo da potpuno uživaju sva ljudska prava i temeljne slobode ravnopravno s drugom djecom i u skladu s Konvencijom o pravima djeteta (točka r. Preambule. Odredbe u kojima se koristi termin „*djeca s teškoćama u razvoju*“ su: članci 3,4,7,18, 23,24) (3).

Temeljni koncept prava osoba s invaliditetom temeljen je na društvenom odnosu prema njima, fokusirajući se na odnos između: a) konkretnog invaliditeta, odnosno zdravstvenog nedostatka, b) društva u kojem osoba živi i c) konteksta u kojem postoji prepreka u ostvarivanju određenog prava (8).

U tom smislu osobe s invaliditetom ne bi smjele pripadati određenoj skupini po pita-

nju ostvarivanja ljudskih prava, jer bi upravo takav pristup značio njihovu diskriminaciju i segregaciju, time više što primjerice prepreke u ostvarivanju temeljnih prava osoba s problemima mentalnog zdravlja mogu biti potpuno drugačije od prepreka u ostvarivanju temeljnih prava osobe koja je tjelesni invalid ili ima dijabetes. Stoga se ostvarivanje prava osoba s invaliditetom promatra u određenom kontekstu, a ne kao pravo određene grupacije ljudi (10).

Kao načela na kojima se temelji uključenost osoba s invaliditetom u društvo ravnopravno s drugim osobama uvodno se ističu načela jednakosti, dostojanstva, autonomije (sloboda izbora), neovisnosti, pristupačnosti i uključivosti.

Kad su u pitanju djeca s invaliditetom posebnu važnost ima načelo poštivanja sposobnosti razvoja djece s teškoćama u razvoju i poštivanje njihovog prava na očuvanje vlastitog identiteta (6).

Pristupačnost kao temeljno načelo jest ključni element za potpuno uključivanje osoba s invaliditetom u društvo, što se dalje elaborira u posebnoj odredbi kojom se država obvezuje ukloniti svaku prepreku, te poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osobama s invaliditetom osigurala pristupačnost svim javnim službama u urbanim i ruralnim sredinama. Na taj način država osigurava neovisnost i potpuno sudjelovanje osoba s invaliditetom u svim područjima života (6).

UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom obvezuje države članice na podizanje razine javne svijesti u svim segmentima društva o ravnopravnosti osoba s invaliditetom radi iskorjenjivanja stereotipa, predrasuda, štetnih postupaka prema djeci s invaliditetom, kao i podizanja javne svijesti o sposobnostima i doprinosu osoba s invaliditetom u društvu (u obitelji, odgojno obrazovnim ustanovama, kulturnim i sportskim ustanovama i društvima, zdravstvenim ustanovama i dr.). Pri tome se podizanje razine svijesti o ravnopravnosti

osoba s invaliditetom mora provoditi na svim obrazovnim razinama, počevši od djece u najranijoj životnoj dobi (6).

Prethodno istaknute uvodne odredbe odnose se na sve osobe s invaliditetom, pa tako i na djecu, pri čemu se UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom s nekoliko posebnih odredaba referira upravo na djecu s invaliditetom. To su odredbe u člancima **7., 23., 24., 25. i 28(b)** kojima se jamči opće pravo djece s teškoćama u razvoju na ravnopravnost s ostalom djecom, njihovo pravo na obitelj, na redovno obrazovanje, očuvanje zdravlja i primjereni životni standard.

Prije detaljnijeg prikaza prava djece s invaliditetom zajamčenih navedenim člancima UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom potrebno je napomenuti da se ovom Konvencijom i dalje reafirmiraju sva ostala temeljna prava djeteta iz UN Konvencije o pravima djeteta, poput prava na najbolji interes, prava na obitelj i obiteljske kontakte, ili prava na izražavanje mišljenja. Međutim, UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom pojedina važna prava djece nastavlja „brusiti“ temeljeći ih na promjeni općeg pristupa kako prema odraslim osobama s invaliditetom tako i prema djeci s invaliditetom (8).

Konvencijska odredba koja se eksplicitno odnosi na djecu s teškoćama u razvoju načelno obvezuje države članice (pa tako i Republiku Hrvatsku) da poduzme sve potrebne mjere kako bi se djeci s teškoćama u razvoju omogućilo potpuno ostvarivanje svih temeljnih ljudskih i dječjih prava ravnopravno s ostalom djecom, uključujući građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava (6).

Uvažavajući višestruku diskriminaciju i ranjivost djevojčica s invaliditetom države članice su obavezne osigurati posebnu zaštitu i mjere osiguranja djevojčica s invaliditetom radi ostvarivanja ljudskih prava i sloboda zajamčenih ovom Konvencijom (6).

Pravo na poštivanje obitelji jamči se djeci s invaliditetom jednako kao i ostaloj djeci na način da se zabranjuje svaka diskriminacija u pogledu očuvanja njihove plodnosti, a poštivanjem prava na obiteljski život nastoji se spriječiti sakrivanje, napuštanje, zanemari vanje i segregaciju djece s invaliditetom. U tom smislu države članice su dužne poduzeti potrebne mjere kako djeca s teškoćama u razvoju ne bi temeljem invaliditeta bila izdvojena iz obitelji, a ako je to baš nužno, svako dijete se ima zbrinuti u široj obitelji, a ako ni to nije moguće mora se zbrinuti u obiteljskom okruženju šire zajednice (udomiteljskoj obitelji) (6).

Najbolje okruženje za dijete s invaliditetom je njegova obitelj, kojoj je nužno osigurati stručnu edukaciju, psihološku i materijalnu pomoć, čime se smanjuje stres roditelja u podizanju djeteta s invaliditetom, omogućava ostanak djeteta u obitelji, olakšava komunikacija članovima obitelji s djetetom, kao i nabavka potrebne medicinske opreme nužne za funkcioniranje djeteta u obitelji i izvan nje (1).

Kad ostanak djeteta s invaliditetom nije moguć u užoj obitelji, država je dužna osigurati skrb i njegovo odrastanje u široj obitelji ili drugoj obiteljskoj zajednici (udomiteljskoj obitelji) u kojoj su osobe koje skrbe o djetetu educirane za brigu o djetetu s invaliditetom. Smještaj djeteta s invaliditetom u instituciju je posljednja mjera koju su države dužne izbjegavati i prevenirati kad god je to moguće, a nikada koristiti kao sredstvo ograničavanja slobode i kretanja djeteta s invaliditetom. Uzimajući u obzir da su djeca s invaliditetom koja žive u institucijama vrlo često žrtve tjelesnog i psihičkog nasilja, seksualnog zlostavljanja i zanemarivanja, država je dužna osigurati specijalno educirano osoblje, postaviti stroge standarde rada, nadzora, evaluacije i olakšanu mogućnost pritužbi, dostupnu djeci s invaliditetom, a prije svega planirati povratak djece u vlastite ili udomiteljske obitelji (1).

Posebnu pozornost izaziva **pravo na obrazovanje** temeljem kojeg su države članice dužne osigurati inkluzivni obrazovni sustav u kojem će se svakom djetetu s invaliditetom osigurati individualna pomoć i potpora. Na taj se način djeci s invaliditetom osigurava okruženje koje im omogućava potpuni osobni, fizički, psihički i socijalni razvoj u skladu s njihovim potencijalima. U tom smislu države imaju izričitu obvezu osigurati djeci s invaliditetom besplatno i obvezno osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, kao i svaku vrstu prikladne individualizirane pomoći u skladu s djetetovim invaliditetom (primjerice, gluhoj, nijemoj ili slijepoj djeci država dužna je osigurati prikladna sredstva) (6,17).

Obrazovanje djece s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi zajedno s ostalom djecom od iznimne je važnosti za razvoj njihovog samopoštovanja i samostalnosti. Inkluzivno obrazovanje djece s invaliditetom zajedno s ostalim vršnjacima razvija osjećaj pripadnosti školi, vršnjacima i društvu. Stoga je već predškolsko i rano osnovnoškolsko obrazovanje od posebne važnosti za djecu s invaliditetom, jer su rano prepoznavanje i pravovremena stručna intervencija ključni u njihovom kasnijem razvoju. Stoga je država dužna osigurati redovno obrazovanje djece s invaliditetom primjereno svakom pojedinom djetetu uzimajući u obzir njegov invaliditet. To znači pravo na isključivo redovno školovanje, pravo na redovno školovanje uz dodatak specijalnog obrazovanja, stručnu pomoć u nastavi, dostupnost tehničkih pomagala, prilagođen kurikulum, educirano nastavnika, kao i usku suradnju redovnih nastavnika, te stručnih pomoćnika i nastavnika u specijalnom dijelu obrazovanja (1).

Zaključno, inkluzija djeteta s invaliditetom ne znači samo njegovo jednostrano uključivanje u redovni obrazovni sustav, već sustavnu promjenu cjelokupnog pristupa redovnom obrazovnom sustavu djece s invaliditetom uvažujući djetetove posebnosti i individualne po-

trebe u zadnjem koraku konkretiziranja prava na obrazovanje.

Svaka država potpisnica UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom dužna je djeci s invaliditetom omogućiti uživanje najviših, ostvarivih **standarda tjelesnog i mentalnog zdravlja** bez diskriminacije na osnovi invaliditeta, uključujući dostupne i besplatne zdravstvene usluge i programe, kao i ranu identifikaciju i intervenciju, te dostupnost usluga kojima se smanjuje i prevenira daljnji invaliditet djeteta (6).

Temeljno ljudsko pravo svakog djeteta jest **pravo na očuvanje zdravlja**, stoga zdravstveni sustavi moraju biti usmjereni na rano otkrivanje invaliditeta, kao i ranu intervenciju. Zdravstveni djelatnici koji rade s djecom s invaliditetom moraju biti educirani, a njihov rad fokusiran na dijete. S obzirom da djeca s invaliditetom često imaju višestruke zdravstvene probleme idealan medicinski pristup djeci s invaliditetom trebao bi biti multidisciplinarni, uključujući suradnju neurologa, psihologa, psihijataru, ortopeda i psihoterapeuta. Posebna pažnja u području prava na zdravlje obraća se reproduktivnom zdravlju adolescenata s invaliditetom. Naglašava se problem prisilne sterilizacije djece s invaliditetom, posebno kad su u pitanju djevojke, što je ozbiljna povreda njihovog prava na tjelesni integritet, a rezultira dugoročno štetnim posljedicama za njihovo fizičko i mentalno zdravlje. Države potpisnice dužne su zabraniti prisilnu sterilizaciju djece pozivom na njihov invaliditet (1).

Djeca s invaliditetom i njihovi roditelji, odnosno osobe koje se brinu o njima imaju pravo na **odgovarajući životni standard** uključujući prehranu, odijevanje, stanovanje, kao i pravo na socijalnu zaštitu te pristup programima smanjenja siromaštva, posebno ističući ugroženost djevojaka s invaliditetom i uvažavajući učestalost siromaštva u obiteljima djece s invaliditetom (6).

Na kraju od osobite važnosti za razvoj djece UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom ujedno ističe pravo na sudjelovanje u kulturnom životu, pravo na igru, rekreaciju, zabavu i sport (u literaturi se posebno ističe pravo djece s invaliditetom na sportske aktivnosti zajedno s ostalom djecom. Naime, u praksi je pristup igri, razonodi i sportskim aktivnostim djeci s invaliditetom često ograničen te shvaćan kao dio terapije, premda je njihovo uključivanje u navedene aktivnosti s ostalim vršnjacima važno za inkluziju, socijalizaciju, stvaranje prijateljstava, razvijanje vještina i samopoštovanja djece s invaliditetom) (8).

Zaključno, cilj UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom nije bio stvoriti neka nova temeljna ljudska prava koja bi se odnosila na osobe i djecu s invaliditetom, već svjesni činjenice da mnoga temeljna prava zajamčena na međunarodnoj razini dugi niz godina, djeca s invaliditetom u stvarnosti nisu uživala, cilj je bio novim međunarodnopravnim mehanizmom stvoriti pravni okvir u kojem neće biti moguće odbiti njihovu realizaciju (8).

MEĐUNARODNA OCJENA STANJA O PRAVIMA DJECE S INVALIDITETOM U REPUBLICI HRVATSKOJ

UN-ov Odbor za prava osoba s invaliditetom je 17. 4. 2015. godine objavio Zaključne primjedbe o Inicijalnom izvješću Hrvatske u vezi s poštivanjem prava osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj (18).

U području zaštite prava odraslih osoba s invaliditetom Odbor za prava osoba s invaliditetom je pozitivno ocijenio izradu Nacionalne strategije izjednačavanja mogućnosti osoba s invaliditetom 2007.-2015., Operativni plan de-institucionalizacije i transformacije domova socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj 2014.-2016., Nacionalni program zaštite i promicanja

ljudskih prava 2008.-2011., u kojim dokumentima se planiralo provesti i određene mjere zaštite prava djece s invaliditetom.

Odbor za prava osoba s invaliditetom je istaknuo sljedeće probleme koji se odnose na kršenje prava djece s invaliditetom u Republici Hrvatskoj:

- Postojanje segregacije u obrazovanju i život djece s invaliditetom u institucijama koje se još uvijek ne smatraju oblikom diskriminacije
- Visoki postotak napuštene djece s invaliditetom koja žive u institucijama, izostanak pažnje i skrbi u području obrazovanja, zdravlja i rehabilitacije, izloženost nasilju i zlostavljanju, izostanak posebnih mjera u ruralnim područjima, te izostanak poštivanja prava djece na izražavanje mišljenja u postupcima donošenja odluka koje se tiču njihovih prava
- Prevladavanje medicinskog modela i modela milosrđa u masovnim medijima, te izostanak podizanja razine javne svijesti o pravima djece s invaliditetom
- Ukidanje novog Obiteljskog zakona od strane Ustavnog suda
- Prisilno zadržavanje i smještaj u ustanovama na osnovi invaliditeta, posebno kad se radi o mentalnim oštećenjima i intelektualnim poteškoćama
- Teška situacija u kojoj se nalazi značajan broj ustanova socijalne skrbi i psihijatrijskih ustanova u kojima su osobe s invaliditetom, prenapučenost i ponižavajući uvjeti života, nedovoljna zaštićenost od nasilja, te nedobrovoljno ili ponižavajućeg postupanja
- Nedostupnost redovnih usluga žrtvama nasilja koje su osobe s invaliditetom, a posebno su nezaštićene djevojčice i dječaci s invaliditetom
- Djeca s invaliditetom mogu biti sterilizirana na zahtjev roditelja ili skrbnika bez

njihovog slobodnog i informiranog pristanka, kao i podvrgnuti drugim medicinskim postupcima

- Veliki broj osoba s invaliditetom nema osnovnoškolsko obrazovanje, manje od 30 % ih je završilo srednju školu, izostanak radnji kojima bi se učenicima s invaliditetom osigurala razumna prilagodba u redovno obrazovnim ustanovama
- Mnogi dječaci i djevojčice s invaliditetom nemaju pristup uslugama rane intervencije, ističući posebno tešku situaciju za djecu s autizmom
- Neprikladan sustav prikupljanja statističkih podataka i informacija radi planiranja i pripreme strategija za realizaciju dužnosti Republike Hrvatske prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom.

Odbor za prava osoba s invaliditetom predlaže Republici Hrvatskoj poduzimanje konkretnih mjera kojima bi se morali riješiti problemi prethodno istaknutih povrede prava djece s invaliditetom, a rezultat tih mjera i napredak u području poštivanja njihovih prava bit će ocijenjen najkasnije do 15. 9. 2021. godine.

ZAKLJUČNO O OBVEZAMA REPUBLIKE HRVATSKE U ZAŠTITI DJECE S INVALIDITETOM

Odnos države prema najranjivijim članovima društva kao što su djeca s invaliditetom pokazuje njezinu socijalnu osjetljivost, zrelost i vrijednosti koje je postavila kao ciljeve svojih politika.

Republika Hrvatska je potpisivanjem međunarodnih ugovora kojima se jamče temeljna ljudska prava i slobode djeci s invaliditetom (Konvencije o pravima djece i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom) pokazala zrelost, odgovornost i pripadnost onim pravnim sustavima koji teže poštivanju najviših prav-

nih standarda u ovom osjetljivom pravnom području.

Preuzete obveze koje proizlaze iz potpisanih ugovora jasno su propisane, pa međunarodna tijela koja nadziru ispunjavanje preuzetih obveza predlažu načine na koje države članice, pa tako i Republika Hrvatska, mogu ispuniti preuzete obveze.

Republici Hrvatskoj Odbor za prava osoba s invaliditetom generalno sugerira sustavnu analizu postojećeg zakonodavstva radi usklađivanja s Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom, kreiranje razumnog koncepta prilagodbe sustava u područjima obrazovanja, zdravstva, prometa i graditeljstva, te osiguravanje proračunskih sredstava u te svrhe.

Kao posebne preporuke između ostalog se ističu sljedeće međunarodne obveze Republike Hrvatske: zabrana isključivanja i segregacije djece s invaliditetom iz redovnog obrazovanja, jednaka zaštita djece s invaliditetom u legislativi i politici, deinstitucionalizacija djece s invaliditetom, donošenje i provedba strategije protiv napuštanja djece s invaliditetom, osiguravanje mjera stručne i financijske pomoći i potpore djeci i obiteljima djece s invaliditetom, edukacija svih tijela, javnih i privatnih stručnjaka koji rade s djecom s invaliditetom o njihovim pravima, zabrana sterilizacije dječaka i djevojčica bez osobnog i informiranog pristanka, uvođenje osobnih asistenata, osiguravanje komunikacijskih mehanizama za djecu s invaliditetom, njihovo inkluzivno obrazovanje djece, kao i pristupačnost obrazovnih ustanova.

Postojeće stanje stvari u zaštiti prava djece s invaliditetom prema ocjeni mjerodavnih međunarodnih tijela nije zadovoljavajuće, a je li namjera Republike Hrvatske prigodom preuzimanja međunarodnih obveza bila stvarna ili s „figom u džepu“ pokazat će nam vrijeme, nadajući se da smo u pripremnom razdoblju za poduzimanje konkretnih koraka prema humanijoj budućnosti.

1. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 9 (2006): The rights of children with disabilities, 27 February 2007, CRC/C/GC/9, <http://www.refworld.org/docid/461b93f72.html>
2. Ustav Republike Hrvatske, Pročišćeni tekst, NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14, <http://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>
3. UN Konvencija o pravima djeteta (Službeni list SFRJ, br. 15/1990)
4. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (NN 76/14)
5. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14)
6. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (NN 6/2007)
7. Milas Klarić I., Pravni status skrbnika kao jamstvo zaštite ljudskih prava odraslih osoba, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2010.
8. Sabatello M. Children with disabilities: A Critical Appraisal. U: Freeman M, ed. The Future of Children Rights. Leiden-Boston: Brill Nijhoff, 2014.
9. Bouillet D. Nevidljiva djeca – od prepoznavanja do inkluzije. UNICEF, 2014., http://www.unicef.hr/wpcontent/uploads/2015/09/Nevidljiva_djeca_publikacija.pdf
10. Wiesbrock A. Disability as a Form of Vulnerability. U: Ippolito F, Iglesias Sanchez I, ed. Protecting Vulnerable Groups. Oxford and Portland, Oregon; Hart Publishing, 2015.
11. Lansdown G. The new Disability Convention and the protection of children, Save the Children, 2006.
12. Willems JCM, ed. Children's Rights and Human Development. Antwerp-Oxford-Portland: Intersentia, 2010.
13. Vrban D. Država i pravo. Zagreb: Golden marketing, 2003.
14. Bačić A. Komentar Ustava RH. Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, 2002.
15. Smerdel B. Ustavno pravo, Narodne novine, Zagreb, 2009.
16. Zakon o socijalnoj skrbi. Narodne novine 157/13, 152/14, 99/15, 52/16.
17. Fortin J. Children's Rights and the Developing Law. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
18. Zaključne primjedbe o Inicijalnom izvješću Hrvatske u vezi s poštivanjem prava osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj, http://www.mspm.hr/UserDocImages/zgrbac/Zakljucne_primjedbe_o_Inicijalnom_izvjescu_Hrvatske.pdf